

**Toespraak van conservator Geert Van Doorne
bij de opening van de tentoonstelling "Twee eeuwen
iconografie van de Sint-Niklaaskerk".
In het Toreken op 8 mei 1992.**

Op de openingsplechtigheid van 24 april deed de heer Burgemeester van Gent U het episch verhaal van de bouw- en restauratiegeschiedenis van de Sint-Niklaaskerk. Zowel 700 jaar als 30 jaar geleden is er daar titanenwerk geleverd. Vanavond zou ik het echter graag hebben, niet zozeer over het historisch monument, als over de inhoud ervan en zijn immanente waarde. Ik zou proberen het spiritueel testament en het psychologisch portret van die architectuur te schetsen, als grondslagen voor haar geestelijke restauratie. Tijdens restauratiewerken is een gebouw meestal buiten gebruik gesteld; terwijl men het doet herleven in de fysische betekenis, is het dood wat zijn maatschappelijke en culturele functie betreft. Deze dialectiek is zeker belangrijk in het geval van de Sint-Niklaaskerk, die gedurende 32 jaar, gedurende een ganse generatie dus, geen deel meer heeft genomen aan het stadsleven. En geen zinnig mens zal durven beweren dat de wereld vandaag nog dezelfde is als in 1960. In een veranderd maatschappijbeeld moeten wij de Sint-Niklaaskerk opnieuw leren begrijpen en, na haar materiële plaats in de Gentse torenrij te hebben bevestigd, nu ook haar aanwezigheid en haar rol in het eigentijdse denken en voelen durven en trachten te definiëren.

Esto perpetua, "Wees onsterfelijk", dichtte de historicus Paolo Sarpi de stad Venetië toe, maar hij had het niet over een decor of een legende, doch over een stedelijke levenskunst. Het zal wel zijn dat men ook in Gent kan meepraten over stedelijkheid en stedelijke cultuur.

Nu lijkt mij de Sint-Niklaas bij uitstek een monument van stedelijkheid en "Gentigheid".

Een niet mis te verstaan teken is reeds de keuze van de patroonheilige. Waarbij het niet gaat om "Sinterklaas Kapoentje" of de "patron des écoliers" : dat werd pas veel later van belang voor de Veldstraat. Maar ... in de elfde eeuw werd aan de Korenmarkt de grondslag gelegd van de graanstapel voor Vlaanderen, en werd aan de Graslei de beroemde binnenhaven "Tusschen Bruggen" uitgebouwd. Welnu, Sinterklaas was niet toevallig de beschermheilige van de broodbakkers en van de schippers, van die mensen

G. VAN DOORNE

die de parochie groot zouden maken in de geschiedenis, hoe klein ook haar oppervlakte.

Een romaans reliëf, opgegraven in het kerkkoor in 1962, laat ons de heilige Nikolaas zien door de ogen van onze voorouders, ruim 830 jaar geleden, midden de twaalfde eeuw. De opvatting ervan is beangstigend autoritair : hoe de royaal uitgedoste bisschop onbewogen een brood schenkt aan een geknielde anonus. De nis waarin deze voorstelling geprangd zit, versterkt nog het theocratisch karakter. Dit zeldzaam beeldhouwwerk is afkomstig van een portiek in de romaanse kerk, die voorafging aan de huidige. Het was een bescheiden basiliek, met haar strakke volumes, zware muren en zuinige vensteropeningen een getuige van de feodale orde. Rond 1200 begon men ze af te breken; een nieuwe tijd was aangebroken.

Het is geen bijkomstig detail dat van de huidige kerk eerst het "schip" aan de Korenmarkt werd opgericht : het symbolische vaartuig naar de spirituele haven. Dit wijst op het belang dat men hechte aan de verzamelplaats van de gelovige gemeenschap van geldschieters, dus aan de benedenkerk als stadsinterieur met voorrang op het priesterkoor. Hier kon de clerus niet domineren; zijn juiste plaats was die van roerganger op het gedreven schip van zijn geëmancipeerde kerkgemeente.

Kosten noch moeite werden gespaard om van het binnentreden in de nieuwe gebedsruimte een bevrijdende belevenis te maken. De reliëfs in het boogveld van de hoofdingang, die kunsthistorisch van veel groter belang zijn dan tot nu toe is verondersteld, tonen hoe de mensen verlost worden van de erfzonde door het lijden en sterven van de mensgeworden zoon van God. Telkens zij door de deur gingen van de Sint-Niklaaskerk, zagen de gelovigen de passie van de Heer, maar ook Zijn verrijzenis en nederdaling ter helle, om er de rechtvaardige zielen de verlossing aan te kondigen. Een hoopgevender thema is er niet.

Het is verder ook tekenend dat de 13de-eeuwse Sint-Niklaastoren het eerste belfort van Gent is geweest. Dit klokkenhuis behoorde zowel de stad als de kerk toe. Tot op vandaag blijven, zonder verpinken, onverstoort, de enigmatische borstbeelden op de rondgang van de toren met wijd geopende ogen over de stad waken, zoals dat ook de stenen wachters doen op het civiele belfort van de 14de eeuw. Natuurlijk deden mannen van vlees en bloed het echte werk, maar dat zagen de middeleeuwen niet. Een symbool vonden zij altijd sterker dan een simpel feit.

Ter hoogte van de Veldstraat pronkt de Sint-Niklaaskerk met een weelderig zuidportaal, dat bloeit als een tuin door zijn geraffineerd bladornament. Deze prachtige poort stamt uit de 14de eeuw, toen het kerkhof werd

ICONOGRAFIE SINT-NIKLAASKERK

ommuurd en er dus een speciale lijkdeur moest gemaakt worden om de overledenen op de Godsakker te brengen. "*In Paradisum deducant te Angeli*" zingt men tijdens de uitvaartliturgie, en daarom werd de nieuwe deur "Het Paradijs" genoemd en inderdaad paradijslijk opgesmukt. Dergelijke zuidportalen bestaan ook in de Onze-Lieve-Vrouw te Brugge, de Sint-Jans in 's Hertogenbosch of de Sainte Cécile in Albi. Hun opvallende versiering illustreert het vaste geloof in het voortbestaan van de geest. Zo deden ook de met fresco's beschilderde grafkelders in de Sint-Niklaas, en de talrijke grafstenen, epitafen en rouwborden. De dood is geen einde: "*In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum*".

Vóór de eeuwige rust zaten de Gentenaars echter niet stil en er is daar iets dat mij opvalt bij de Sint-Niklaasgemeente. De tijd behoorde God toe in de middeleeuwen. De mensen waren dus nooit gepresseerd. Zij konden generaties lang bezig zijn aan een kathedraal zonder het resultaat van hun arbeid te kunnen aanschouwen. Wij leven totaal anders. Wij willen vooruit, wij willen evolutie, wij willen onmiddellijk resultaat. Iets van die gedrevenheid herken ik bij de middeleeuwse parochianen en kerkmeesters van Sint-Niklaas, die zo snel wilden bouwen dat zij een loopje namen met de wetten van de stabiliteit en de mechanica, en dat zij de afgewerkte delen dadelijk begonnen te veranderen en eigenlijk te verprutsen. In ruime mate zijn de bouwers zelf verantwoordelijk voor het onwaarschijnlijk diep verval waarin hun kerk geraakt is. Van een wegwerpeconomie gesproken.

Het is trouwens in deze kerkgemeente van ondernemers, vaklui en middenstanders, binnen deze cultuur van mobiliteit en technologie, dat de hervormingsbewegingen een absolute aanhang kenden. Tijdens de troebelen van de 16de eeuw bestormde men met ijver de religieuze beelden, uit woede omdat door onrecht, willekeur, corruptie en onbekwaamheid van hogerhand, al het werk van de neringdoenden vruchteloos bleef. Door zelfbeschikking, meenden zij, zou de welvaart terugkeren. De Sint-Niklaas werd toen deerlijk toegetakeld, maar na de reconciliatie van Gent met de Katholieke Koning vluchtten de geuzen het land uit, en konden het gezag, de eer en het kunstbezit van de parochiekerk hersteld worden. Gedurende anderhalve eeuw bleef de goegemeente braaf en devoot, maar onder Maria-Theresia werd de Jezuïetenorde opgeheven en dacht men eraan van de Sint-Niklaas een algemeen handelsentrepot, een lijnwaadmarkt en een koopmansbeurs te maken. Sedert het graven van de Coupure waren de Korenmarkt en de Graslei immers opnieuw een centrum van grote negotie en haute finance geworden. De burgerlijke filosofie van de Verlichting overschaduwde de Oude Orde en wanneer in 1798 alle bedehuizen van de stad gesloten werden, zou men in de Sint-Niklaaskerk een graanhalle inrichten. Bonaparte's

G. VAN DOORNE

politiek doorkruiste echter de lokale projecten en begin 1800 ging de kerk weer open voor de eredienst.

In de 19de eeuw werd de *Saint-Nicolas* de deftige *passage* van de weldenkende burger. Zij was gans geïnterioriseerd, nu steeds hogere huizen haar afbrokkelende flanken, camouflerden; enkel haar drie resterende portalen gaven nog contact met de buitenwereld. Van binnen verborg dik pleisterwerk de overal van scheuren dooraderde constructie en de dichtgemetselde geledingen van de gotische architectuur. Zij was een plechtige pronkkamer voor de zondagse liturgie en de grote sacramenten in gezinsverband, voor pompeuze begrafenissen van welstellende parochianen, voor grandioze *Te Deums* en *Requiems* op het machtige orgel van het huis Cavallé-Coll uit Parijs. Typische kerkgangers van die tijd zijn te zien op een glasraam van Capronnier, dat het echtpaar Huyttens-Van Tieghem met hun talrijke patroonheiligen knielend voorstelt in aanbidding voor Onze-Lieve-Vrouw met het kind Jezus.

Soms werd die intieme devotieruimte ook door buitenstaanders betreden. Hoeveel niet-gelovige muziekliefhebbers werden na de hoogmis niet aangetrokken door de meesterlijke improvisaties van orgelist Van den Abeele? En in 1936 kwam ook de begaafde, sceptische Jules De Bruycker het gewijde gebouw binnen en zou het met zijn aangrijpende etsen wereldberoemd maken. In het album over de Sint-Niklaaskerk bereikt de kunst van De Bruycker een beklemmend hoog peil van bijna onmogelijke eterniteit.

Maar na de tweede wereldoorlog, en honderd jaar na de eerste alarmkreten over het dodelijk verval van het monument en vurige pleidooien voor zijn restauratie, hebben partiële instortingen het nakend einde ontegensprekelijk aangetoond. Ondertussen was er de automobiel, en er gingen stemmen op om de kerk te slopen en daar een parkeervlakte aan te leggen. Het was een kansloze veronderstelling, want "den vurigen wensch der oudheidkundigen, het verlangen van 't beschaafde deel der bevolking" woog zwaarder door, en Gentse ingenieurs, Gentse archeologen, Gentse architecten realiseerden het mirakel van de heropstanding. Daar staat ze opnieuw, helder en hoog, de Sint-Niklaaskerk. Symbool van onvergankelijke legitimiteit. Toch dienen haar aanspraken democratisch te worden ingeschat binnen het globale cultuurlandschap van heden: want een eigentijdse betekenis en gebruikswaarde te hebben ligt haar beter dan uitgeholde privileges.

In pastorale en liturgische zin heeft de leeggelopen, volledig op de commercie gerichte Sint-Niklaasparochie schijnbaar weinig te betekenen. De Veldstraat, de Zonnestraat en het Koophandelsplein; de Hoornstraat en de

ICONOGRAFIE SINT-NIKLAASKERK

Voldersstraat, de Korte Meer en de Sint-Niklaasstraat; de Cataloniëstraat en het Emile Braunplein; de Korenmarkt, Klein Turkije en de Donkersteeg; de Predikherenlei, de Graslei, en ook de Hooiaard, de Pensmarkt en de Groentenmarkt : zij verkopen schoenen en kleren, levensmiddelen, genotsmiddelen, geneesmiddelen; jobs, kunst en boeken; interieurdecoratie en speelgoed; eten en drinken; kaskredieten en verzekeringen; hotelkamers en dagschotels, pralines, hamburgers en souvenirs. Het volkomen antwoord op wat van een stadskern vandaag wordt verwacht.

Het enige wat in het hart van Gent uiteindelijk op dit moment niet te koop is, kan de gerestaureerde architectuur van de Sint-Niklaaskerk perfect invullen. Dit eerbiedwaardige en gewijde stadsinterieur kan een remedie bieden tegen de stadsneurose, en zijn bezoekers momenten aanreiken van welzijn, vrede, bezinning en sublieme kunstbeleving. De schone gegroefde grijsheid van dit veelbeproefde bouwwerk betoont een door de tijd verkregen harmonie, die de beschouwer toegang verleent tot de diepere levenswaarden, hem bevrijdt van de zelfgenoegzaamheid. Dergelijke zuivering, of verheffing tot het spirituele niveau, kan onderbouwd worden door het beluisteren van religieuze muziek in de kerkruimte, of het lezen van inspirerende teksten, door een gesprek met een priester of het sacrament van de biecht. De toeloop op Beloken Pasen voor de eerste Heilige Mis is een aanwijzing dat ook de parochiale erediensten veel publiek zullen aantrekken. Ik ben ervan overtuigd dat Z.E.H. Pastoor en de Kerkfabriek, nu zij de beschikking krijgen over een uniek, prachtig gerestaureerd, en zo centraal gelegen heiligdom, geen gebrek zullen hebben aan ideeën en initiatieven om dit zowel stedelijk als kerkelijk gegeven te optimaliseren.

De "Vrienden van de Sint-Niklaaskerk" is een vereniging die sinds 1936 zich beijvert voor de restauratie en de promotie van de kerk. Zij verzorgde de brochure die U overhandigd is, alsook deze tentoonstelling over de iconografie van de Sint-Niklaaskerk. In de ontvangstruimte op de benedenverdieping van het Toreken is een kabinet De Bruycker samengesteld met een 15-tal bladen uit zijn album "Sinte Klaas Kerke" uit 1938. Het is een ouverture op de eigenlijke tentoonstelling in deze zaal, met een keuze van kwaliteitsvolle schilderijen, tekeningen en prenten die zelden geëxposeerd worden.

Ik draag deze tentoonstelling op aan de "oude garde" binnen het bouwplaatscomité van de Sint-Niklaaskerk, aan hen die heel hun beroepsleven gewijd hebben aan de restauratie. Bij de volledige voltooiing ervan zullen zij opgevolgd zijn door anderen. Daarom wil ik hen vandaag die eer bewijzen. Ook zij wiens geest bij de Vader is, doch vanavond voorzeker ook bij ons.

G. VAN DOORNE

Met deze opdracht en een dankwoord voor de bruikleengevers en de Kredietbank, stop ik nu met spreken en nodig de heer Gaston Mortier, voorzitter van de Vrienden van de Sint-Niklaaskerk, uit de tentoonstelling te willen openen.